Samvid Multidisciplinary Research Journal
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

પ્રાદેશિક સાહિત્ય અને અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ

ડૉ.ગણપતભાઈ કે.ચૌધરી
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર
એમ.એ.પરીખ ફાઈન આર્ટ્સ એન્ડ આર્ટ્સ કૉલેજ,પાલનપુર

- **પ્રસ્તાવના :**

ભારત વિશ્વના સૌથી પ્રાચીન અને વૈવિધ્યસભર રાષ્ટ્રોમાંનું એક છે. અહીં ભૌગોલિક વિશાળતા સાથે ભાષાત્મક, સાંસ્કૃતિક, ધાર્મિક અને સામાજિક વિવિધતા જોવા મળે છે. ભારતની ઓળખ માત્ર એક ભાષા, એક ધર્મ કે એક જીવનશૈલીથી નથી બનતી, પરંતુ અનેક સંસ્કૃતિઓના સમન્વયથી રચાયેલી છે. આ વિવિધતામાં પણ એક આંતરિક એકતા છે, આ એકતાનું મુખ્ય કારણ ભારતીય સંસ્કૃતિના મૂળભૂત મૂલ્યો છે, જે પેઢીદર પેઢી પ્રસાર પામતા આવ્યા છે. આ સંસ્કૃતિના સંરક્ષણ અને વિકાસમાં પ્રાદેશિક સાહિત્યનો મહત્વપૂર્ણ ફાળો રહ્યો છે. તેથી પ્રાદેશિક સાહિત્ય અને અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ વચ્ચેનો સંબંધ અતિ ગાઢ અને અવિભાજ્ય છે.જેને “અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ” કહેવામાં આવે છે. આ ઓળખના નિર્માણ, સંરક્ષણ અને વિકાસમાં પ્રાદેશિક સાહિત્યે મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી છે. પ્રાદેશિક સાહિત્ય ભારતની આત્માનું પ્રતિબિંબ છે અને તે અખિલ ભારતીય સંસ્કૃતિને મજબૂત આધાર આપે છે.પ્રાદેશિક સાહિત્ય અને અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ એ એક જ સિક્કાની બે બાજુઓ જેવી છે. ભારત જેવા વિશાળ અને વિવિધતાસભર દેશમાં, 'વિવિધતામાં એકતા' એ માત્ર સૂત્ર નથી, પરંતુ આપણી સાહિત્યિક પરંપરાનો જીવંત પુરાવો છે.

- **પ્રાદેશિકસાહિત્યનોઅર્થઅનેવિસ્તાર :**

પ્રાદેશિક સાહિત્ય એટલે ભારતના વિવિધ પ્રદેશોમાં ત્યાંની સ્થાનિક ભાષાઓ અને બોલીઓમાં રચાયેલ સાહિત્ય. આ સાહિત્ય તે પ્રદેશના લોકોના જીવન, વિચારધારા, સંઘર્ષ, પરંપરાઓ અને સંસ્કૃતિને પ્રતિબિંબિત કરે છે. ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી, મરાઠી, તમિલ, તેલુગુ, કન્નડ, મલયાલમ, ઉડિયા, પંજાબી વગેરે ભાષાઓમાં સર્જાયેલ સાહિત્ય પ્રાદેશિક સાહિત્યની સમૃદ્ધ

Samvid Multidisciplinary Research Journal
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

પરંપરા દર્શાવે છે. દરેક ભાષાનું સાહિત્ય પોતાની આગવી ઓળખ ધરાવે છે,પ્રાદેશિક સાહિત્ય જે-તે વિસ્તારની ભૌગોલિક સ્થિતિ, બોલી, રીત-રિવાજો અને જીવનશૈલીને આબેહૂબ રજૂ કરે છે.

ઉદાહરણ: ઝવેરચંદ મેઘાણીનું 'સોરઠી બહારવટિયા' કે 'કસુંબલ રંગ' સૌરાષ્ટ્રની ઓળખ આપે છે, જ્યારે પન્નાલાલ પટેલની 'માનવીની ભવાઈ' ઉત્તર ગુજરાતના ગ્રામીણ જીવનનો ચિતાર આપે છે.

આ સાહિત્ય જ્યારે અન્ય પ્રદેશના લોકો વાંચે છે, ત્યારે તેમને ભારતની ભૌગોલિક અને સામાજિક વિવિધતાનો પરિચય થાય છે.પરંતુ તે ભારતીય સંસ્કૃતિના વિશાળ ફલકનો જ ભાગ છે.

- **પ્રાદેશિકસાહિત્યઅનેલોકજીવન** :

પ્રાદેશિક સાહિત્યની સૌથી મોટી વિશેષતા તેનું લોકજીવન સાથેનું ગાઢ જોડાણ છે. તેમાં ગામડાંઓનું જીવન, ખેતી, શ્રમજીવી વર્ગ, કુટુંબવ્યવસ્થા, તહેવારો, લોકરીતિઓ અને માનવીય સંબંધોનું જીવંત ચિત્રણ થાય છે. લોકકથાઓ, લોકગીતો, લોકનાટકો અને કહેવતો દ્વારા સમાજની સામૂહિક સ્મૃતિ અને અનુભવ સાહિત્યમાં સંરક્ષિત રહે છે. આ રીતે પ્રાદેશિક સાહિત્ય સમાજનું દર્પણ બની જાય છે.

- **અખિલભારતીયસાંસ્કૃતિકઓળખનોવિચાર** :

અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખનો અર્થ એ નથી કે સમગ્ર ભારતમાં એકસરખી સંસ્કૃતિ છે, પરંતુ તેનો અર્થ એ છે કે વિવિધ સંસ્કૃતિઓ વચ્ચે એક આંતરિક એકતા છે. ભાષા, વેશભૂષા, ભોજન અને પરંપરાઓ ભિન્ન હોવા છતાં ભારતના લોકોમાં સહિષ્ણુતા, માનવતા, આધ્યાત્મિકતા, અહિંસા, કર્તવ્યભાવ અને સહઅસ્તિત્વ જેવા મૂળભૂત મૂલ્યો સમાન છે.ભારતીય સંસ્કૃતિને એક તાંતણે બાંધવામાં પ્રાદેશિક ભાષાઓના સંત-કવિઓનો ફાળો સર્વોપરી છે.

ગુજરાતમાં નરસિંહ મહેતા, મહારાષ્ટ્રમાં તુકારામ, ઉત્તર ભારતમાં કબીર અને તુલસીદાસ, અને દક્ષિણમાં આલવાર સંતો - આ બધાએ પોતપોતાની માતૃભાષામાં લખ્યું હોવા છતાં, તેમના સંદેશા (માનવતા, ભક્તિ, સમાનતા) સમાન હતા.

Samvid Multidisciplinary Research Journal
Where researchers meet their destiny...
ISSN 2582-015X

આનાથી એક 'અખિલ ભારતીય' આધ્યાત્મિક ચેતનાનો જન્મ થયો. આ મૂલ્યો ભારતીય સંસ્કૃતિને એકસૂત્રમાં બાંધે છે.

- **પ્રાદેશિકસાહિત્યદ્વારાસાંસ્કૃતિકમૂલ્યોનુંસંવર્ધન** :

પ્રાદેશિક સાહિત્ય ભારતીય સંસ્કૃતિના શાશ્વત મૂલ્યોને પેઢીદર પેઢી આગળ પહોંચાડે છે. સત્ય, ન્યાય, કરુણા, ત્યાગ, પ્રેમ અને ભક્તિ જેવા મૂલ્યો સાહિત્ય દ્વારા સમાજમાં રોપાય છે. ધાર્મિક કાવ્ય, નૈતિક વાર્તાઓ અને લોકસાહિત્ય માનવીના ચારિત્ર્ય ઘડતરમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

- **ભારતીયમહાકાવ્યોઅનેસાંસ્કૃતિકએકતા** :

રામાયણ અને મહાભારત જેવા મહાકાવ્યો અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક એકતાના શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે. આ મહાકાવ્યો ભારતના દરેક પ્રદેશમાં વિવિધ ભાષાઓ અને રૂપોમાં પ્રચલિત છે. રામકથા ઉત્તર ભારતમાં તુલસીદાસ દ્વારા, દક્ષિણ ભારતમાં કંબન દ્વારા અને અન્ય પ્રદેશોમાં અલગ અલગ સ્વરૂપે રજૂ થાય છે. છતાં ધર્મ, કર્તવ્ય, ત્યાગ અને ન્યાય જેવા મૂલ્યો સર્વત્ર સમાન રહે છે. આથી પ્રાદેશિક સાહિત્ય અખિલ ભારતીય ઓળખને મજબૂત બનાવે છે.

- **ભક્તિઆંદોલનઅનેસાંસ્કૃતિકસમન્વય** :

ભક્તિ આંદોલન ભારતીય સંસ્કૃતિમાં એકતા લાવનાર મહત્વપૂર્ણ ચળવળ રહી છે. કબીર, મીરા, નરસિંહ મહેતા, તુકારામ, નામદેવ, બસવેશ્વર, ચૈતન્ય મહાપ્રભુ જેવા સંતોએ પોતાની પોતાની ભાષામાં ભક્તિસાહિત્ય રચ્યું. તેમણે ઈશ્વરપ્રેમ, માનવ સમાનતા અને જાતિભેદના વિરોધનો સંદેશ આપ્યો. આ સાહિત્યે સમગ્ર ભારતમાં સાંસ્કૃતિક સમન્વય ઊભો કર્યો.

- **પ્રાદેશિકસાહિત્યઅનેસમાજસુધારણા** :

આધુનિક યુગમાં પ્રાદેશિક સાહિત્ય સમાજસુધારણાનું શક્તિશાળી સાધન બન્યું. બાળલગ્ન, જાતિવ્યવસ્થા, સ્ત્રીઅસમાનતા અને અંધશ્રદ્ધા જેવા સામાજિક દૂષણો સામે સાહિત્યકારોએ અવાજ ઉઠાવ્યો. સ્ત્રીસશક્તિકરણ, દલિતચેતના અને માનવ અધિકારો જેવા વિષયો સમગ્ર ભારતીય સમાજના પ્રશ્નો બનીને સાહિત્યમાં પ્રગટ થયા.

- **સ્વતંત્રતાઆંદોલનઅનેરાષ્ટ્રીયચેતના** :

ભારતના સ્વતંત્રતા આંદોલન દરમિયાન પ્રાદેશિક સાહિત્યે રાષ્ટ્રીય ચેતનાને જગાડવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવી. દેશભક્તિ, બલિદાન અને સ્વતંત્રતાની ભાવના વિવિધ ભાષાઓના કાવ્યો, ગીતો અને નાટકો દ્વારા જનમાનસ સુધી પહોંચી. આ સાહિત્યે અખિલ ભારતીય રાષ્ટ્રીય ઓળખને મજબૂત બનાવી.

- **અનુવાદસાહિત્યઅનેરાષ્ટ્રીયએકતા** :

અનુવાદ સાહિત્યે પ્રાદેશિક અને અખિલ ભારતીય સંસ્કૃતિ વચ્ચે સેતુનું કાર્ય કર્યું છે. એક ભાષાનું ઉત્તમ સાહિત્ય જ્યારે અન્ય ભાષાઓમાં અનુવાદિત થાય છે, ત્યારે તે સમગ્ર દેશમાં પહોંચે છે. જ્યારે કોઈ પ્રાદેશિક કૃતિનો બીજી ભાષામાં અનુવાદ થાય છે, ત્યારે તે 'અખિલ ભારતીય' બની જાય છે.

શરદચંદ્ર ચટ્ટોપાધ્યાય (બંગાળી) કે વી.એસ. ખાંડેકર (મરાઠી) ના પુસ્તકો ગુજરાતી ઘરોમાં એટલા જ વંચાય છે જેટલા બંગાળ કે મહારાષ્ટ્રમાં.

આ પ્રક્રિયાથી વાચકોને સમજાય છે કે ભાષા ભલે જુદી હોય, પણ ભારતીય તરીકેની આપણી લાગણીઓ, પારિવારિક મૂલ્યો અને સંઘર્ષો એકસમાન છે.

પ્રાદેશિક સાહિત્ય અને ભારતીય ઓળખનું માળખુંઆથી પરસ્પર સમજ, સહાનુભૂતિ અને સાંસ્કૃતિક સન્માન વધે છે.

- **એકતામાંવિવિધતા: સાહિત્યની ભૂમિકા** :

પ્રાદેશિક સાહિત્ય "એકતામાં વિવિધતા"ના સિદ્ધાંતને સાકાર કરે છે. દરેક પ્રદેશ પોતાની અલગ ઓળખ જાળવી રાખીને પણ ભારતીય સંસ્કૃતિને સમૃદ્ધ બનાવે છે. વિવિધ ભાષાઓ અને શૈલીઓ મળીને ભારતીય સાહિત્યની વિશાળ ધરોહર ઊભી કરે છે.

- **આધુનિકયુગમાંપ્રાદેશિકસાહિત્યનુંમહત્વ** :

વૈશ્વિકીકરણના યુગમાં પણ પ્રાદેશિક સાહિત્ય પોતાની પ્રાસંગિકતા જાળવી રાખે છે. તે સ્થાનિક સંસ્કૃતિને બચાવે છે અને માનવીય મૂલ્યોને મજબૂત કરે છે. સાથે સાથે તે અખિલ

ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખને વૈશ્વિક સ્તરે રજૂ કરે છે.ભારત સરકાર દ્વારા અપાતા એવોર્ડ્સ એ વાતની સાબિતી છે કે પ્રાદેશિક સાહિત્ય એ જ વાસ્તવમાં ભારતીય સાહિત્ય છે. જ્યારે કોઈ મલયાલમ કે કન્નડ લેખકને જ્ઞાનપીઠ એવોર્ડ મળે છે, ત્યારે આખો દેશ ગૌરવ અનુભવે છે. આ માન્યતા પ્રાદેશિક ગૌરવને રાષ્ટ્રીય ઓળખમાં પરિવર્તિત કરે છે.

- **નિષ્કર્ષ** :

અંતે કહી શકાય કે પ્રાદેશિક સાહિત્ય વિના અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખ અધૂરી છે. પ્રાદેશિક સાહિત્ય ભારતના લોકજીવન, સંસ્કૃતિ અને માનવીય સંવેદનાનો સાચો અવાજ છે. વિવિધ ભાષાઓ અને સંસ્કૃતિઓ હોવા છતાં સાહિત્ય ભારતને એક આત્મા આપે છે. તેથી પ્રાદેશિક સાહિત્ય ભારતીય સંસ્કૃતિનું મૂળ આધારસ્તંભ છે અને અખિલ ભારતીય સાંસ્કૃતિક ઓળખનું સશક્ત સ્વરૂપ છે.